

1920 TELAFER AYAKLANMASI

1920 Telafer Riot

Şennur ŞENEL* **Asra SAYHOOD****

ÖZET

Makalemizde, I.Dünya Savaşı'nın sonucuna bağlı olarak İngiltere'nin, 20. yüzyılın başlarında Irak'ta kurduğu manda yönetimine karşı Irak halkının direnişinin sembolü haline gelen Telafer ayaklanması ele alınmaktadır.

Söz konusu edilen ayaklanma, Irak'ta işgalci İngiliz askeri yönetiminin, İngiltere çıkarlarını üstün ve birincil nitelikte görerek, ülke ve halk çıkarlarını geri plana atması neticesinde 4 Haziran 1920'de Telafer coğrafyasında meydana gelmiş ve kayıtlara "*Telafer Devrimi*" veya "*Kaçakça İsyanı*" adı ile geçen direniştir. İsyanın merkezi olan Telafer'in, Anadolu'ya yakınlığı, Ankara Hükümeti ile vatanperver Irak halkının ilişkileri ve gördükleri destek bağlamında önem arz etmektedir. Yabancı işgaline karşı yapılan bu ayaklanma ile bölgedeki Türkmen ve Arap aşiretlerinin tümü tek vücut haline gelmiş ve ortak hareket etmiştir. Bu itibarla Telafer ayaklanması, bölgenin tüm farklılıklarına rağmen sosyal, etnik ve siyasi anlamda birliğini ifade etmesi açısından son derece dikkate değer bir direniştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İngiltere, Ortadoğu, Irak, Telafer.

ABSTRACT

In our article the Telafer riot is tackled which is the symbol of the resistance of Iraq's people against the mandatory rule set up by England as a result of World War I at the beginning of the 20th century. One of the riots broken out in the area of Telafer on the 4th of June 1920 is called "The Revolution of Telafer" or "Kaçakça Riot". This riot broke out due to the invader British military administration which gave priority to the benefits of Britain and ignored the interests of the inhabitants and country. Telafer, which was the center of the riot, has become the connection point between the resisters against the British invasion and Ankara government because of its closeness to Anatolia. Turkoman and Arab tribes living in the region have formed a unity and acted together with this riot against the invasion of the foreign forces. For that reason, Telafer riot is a resistance which is worth paying special attention as it expresses the social, ethnic and political unity in spite of all the differences of the region.

Key Words: Ottoman State, England, Middle East, Iraq, Telafer

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak., Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.
el.mek.: sennur@gazi.edu.tr

** G.Ü.Sos.Bil.Enst.Yüksek Lisans öğrencisi

Giriş

Genel olarak bakıldığında Irak coğrafyasının demografik yapısı tarihi süreç boyunca çok değişmemiştir: Araplar, Türkler, Kürtler, Asuriler, Yahudiler, Sünni ve Şii Müslüman gruplar, aynı coğrafyayı yer yer karışık yer yer de kendi içinde homojen yapılar oluşturarak paylaşmışlardır¹. Mesela, Irak'ın güneyinde çoğunlukla kabile reisleri ile Kerbela ve Necef'deki müctehidlerin liderliğinde Şiiler ve yarı göçebe çiftçiler bulunurken; kuzeyinde daha ziyade Türk ve Kürtler yaşamaktadır. Mesela Kerkük şehrinin tamamı Türk olduğu gibi, Zaho'dan Bedre'ye kadar uzanan çizgide değişik yerlerde Türkler yerleşiktir. Batı ve Kuzeybatı taraflarında göçebe Sünni Arap nüfus bulunmaktadır².

Demografik yapının sürekliliği kadar 20.yüzyılın başlarına kadar siyasi anlamda da istikrar söz konusudur. Bu istikrarın temel sebebi, Osmanlı hâkimiyetidir. Ancak ticari ve iktisadi olduğu kadar siyasi dengeler bakımından düşünüldüğünde son dört asırda bu coğrafyada iki devlet, oynadıkları rol itibarıyla ön plana çıkmaktadır. Bunlardan biri hiç şüphesiz bölgede asırlar boyu hâkimiyetini tesis etmiş olan Osmanlı devletidir. Siyasi ve iktisadi anlamda etkin rol oynayan ikinci devlet ise İngiltere'dir. İngiltere'nin bölgedeki varlığı ve çıkarları, coğrafi keşifler ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan sömürge yarışı sürecine uzanmaktadır. Bu itibarla İngiltere'nin Irak'a önem vermesinin temel üç sebebi vardır: Bunlardan ilki, İngiltere'yi Hindistan'a bağlayan yolun Irak'tan geçiyor olmasıdır. İkinci neden ise Rusya'nın Osmanlı ve İran'a yayılma tehlikesi ve böylece İngiltere'nin menfaatleriyle çatışan bir durumun ortaya çıkacak olması ihtimalidir. Üçüncüsü ise meselenin iktisadi boyutu olarak petroldür. Bununla birlikte İngiltere, uzun bir süre bölgede denge siyaseti yürütmüş³ ve Osmanlı devleti ile ilişkilerini Rusya ve İspanya faktörlerini göz önünde tutarak dostane münasebetler şeklinde sürdürmeye özen göstermiştir. Bu bağlamda ilk Osmanlı-İngiliz ticari ve siyasi ilişkileri dostane bir şekilde XVI. yüzyılda başlamış ve XIX. yüzyıla kadar bu şekilde devam etmiştir.

XIX.yüzyıl boyunca yaşanan siyasi ve askeri gelişmeler Osmanlı devletinin zayıfladığını çok net bir şekilde ortaya koyunca, İngiltere, uzun süredir Osmanlı lehine sürdürdüğü denge politikasını değiştirmiştir.

¹ Mesut Özcan, *Sorunlu Miras Irak*, I. Basım, İstanbul, Küre Yay., 2003, s.7.

² Ali Ahmetbeyoğlu, Hayrullah Cengiz, Yahya Başkan, *Irak Dosyası I*, İstanbul, Tarih ve Tabiat TATAV Yay., 2003, s. 3.

³ Ömer Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi 1908-1918*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara,1982, s. 49;54.

Özellikle 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve sonucundaki gelişmeler, Ortadoğu’da İngiltere’nin daha etkin bir politika izlemesine sebep olacaktır.

Bu sürecin devamı olarak I.Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin yenilgisi Ortadoğu’da İngiltere’ye, büyük bir hareket serbestliği fırsatını doğurmuştur⁴. Öyle ki, İngiltere’nin de dâhil olduğu devletler ittifakı, savaş öncesinde olduğu gibi savaş devam ederken bile kendi aralarında, gözettileri menfaatler çerçevesinde paylaşım planları yapmışlardı. Bu planlardan özellikle Sykes-Picot Antlaşması⁵ Irak topraklarını ilgilendirmekte idi.

Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altında olan Telafer ise, 1917 yılı sonuna kadar Telafer Bucağı’nın merkeziydi. Telafer, Sincar ilçesine; Sincar ilçesi de Musul iline bağlıydı. Telafer’in büyük bir belde olması nedeniyle Osmanlı Devleti, bucak merkezi olmasına karar verdi ve Telafer için Sincar Kaymakamı Muhittin Bey’i gönderdi⁶.

Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşında yenilgisiyle, 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi imzalandı. Mütareke hükümlerine göre bölgede bulunan bütün kuvvetlerin yerlerinde kalmaları gerekirken İngiliz kuvvetleri buna uymayarak ilerlemeye devam ettiler. Bu arada Ali İhsan Paşa, merkezden gelen talimata uyararak, ordu karargâhı ile birlikte Nusaybin’e doğru çekilmiş ve böylece bölgeyi 10 Kasım’da İngilizlere terk etmek zorunda kalmıştı. Bu hadiseden sonra bölgede İngiliz varlığına karşı direniş hareketleri başlamıştır. İşte bunlardan biri ve en etkili olanı, Telafer bölgesinde yaşanan ve Kaçakça İsyanı⁷ olarak da adlandırılan ayaklanmadır.

⁴ Ömer Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 243.

⁵ İngiltere, 21 Ekim 1915’de, Şerif Hüseyin-McMahon yazışmasından Fransa’yı haberdar ederek, Asya Türkiye’si hakkında İngiltere ve Fransa’nın çıkarlarını görüşmesini önerdi. İngiltere adına Sir Marc Sykes ile Fransa adına Charles François Georges-Picot arasında yapılan görüşmelerden sonra Şubat 1916’da Arap vilayetlerinin bölüşülmesi konusunda antlaşmaya vardılar. Fransa, Suriye’de, Akka’dan itibaren kuzeye doğru bütün kıyı şeridini, Musul’u, Adana ve Mersin’i alacaktı. İngiltere, Güney Irak’taki Kerkük dâhil, Basra-Bağdat arasındaki bölgeyi alacak, ayrıca Akka-Kerkük çizgisinin güneyinde kurulacak Arap devlet veya devletçikleri İngiliz nüfuzu altında olacaktı. Rusya ise; Erzurum, Van, Bitlis vilayetleri ile Muş, Siirt arasında kalan bölge ile Trabzon’un batısında sonradan tespit edilecek bir noktaya kadar Karadeniz kıyılarını alacaktı.

⁶ Muhittin Bey, Osmanlı döneminin Telafer’deki ilk ve son kaymakamıdır. Muhittin Bey’in kaymakamlığı, Musul’un İngilizler tarafından işgal edilmesine kadar devam etmiştir. Bkz. Abuşi El-Talleferli, a.g.e., s. 14.

⁷ Bu ayaklanma halk arasında “Kaça kaç” olarak bilinip ve yaygın olarak kullanıldığından bazı literatürde halk diline uygun olarak bu şekilde kullanılmıştır.

1. Ayaklanma Öncesi Durum

İşgalle birlikte Irak'ta, gerek İngiltere'nin önyak olduğu, gerekse otorite boşluğundan kaynaklanan muhtelif gelişmeler yaşandı. Bunlardan biri 17 Kasım 1918'de Şeyh Mahmud adlı şahsın, yerleşiklerinin büyük çoğunluğu Türk olan Süleymaniye, Kerkük, Tuzhurmatu, Kifri, Zaho, Bana, Revanduz, Dohuk, Nebiyunus, Erbil, Altınköprü ve Sina'yı nüfuz sahası içine alan bölgede, İngiliz himayesinde "Kürt Emirliği" kurma çabasıdır. Ancak bir süre sonra Şeyh Mahmud, İngiltere'nin kontrolü dışındaki hareketleri nedeniyle sürgüne gönderilmiştir⁸.

Bu arada Musul valisi olarak atanan Albay Leachman, Telafer'de İngiliz yönetimini etkin kılmak ve aynı zamanda bölgede İngiltere yönetimine karşı sempati oluşturmak için Osmanlı'nın bu arazileri terk etmesinden sonra işsiz kalan Türkleri istihdam etmeye başladı. 1918 yılının Ekim ayı bitmeden ilçelerde kendisine yardımcıları tayin etti. Mesela, Telafer'de askeri hâkim yardımcısı olarak Abdulhamid El-Debboni'yi görevlendirdi ve El-Debboni'ye halef olarak Hasan Faik'i belirledi⁹.

Şeyh Mahmud hadisesi gibi işgalle birlikte İngiltere hükümetine paralel ve onların isteği doğrultusunda gerçekleşen gelişmelere mukabil ve bunlara tezat teşkil eder şekilde başka oluşum ve gelişmeler de gündeme gelmiştir. Nitekim Osmanlı devletinin I.Dünya savaşında mağlup olmasından sonra Suriye'de kurulan Faysal Hükümeti'nin bölgedeki gelişmeler üzerinde önemli rolü olacaktır. Bu hükümette yer alan çok sayıdaki Irak'lının yaptıkları çalışmalarla Irak'ın İngiliz işgalinden kurtarılması için mücadele veren milliyetçi hareketler desteklenmiştir¹⁰.

Şam'da Arap Hükümeti tesis edilince Suriye, bağımsızlık hareketlerinin odağı ve merkezi haline geldi. *El-Ahd Cemiyeti* aktif hale gelerek¹¹

⁸ Ejder Açıkkapu, "Irak Devleti Tarihi (Saddam Hüseyin Dönemine Kadar)", Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2000, s. 43.

⁹ Daha sonra bu görev, İngiliz subaylar tarafından yürütüldü. 9 Mayıs 1921 tarihinde Telafer'e ilk defa bir Iraklı kaymakam olarak İbrahim Bekir Efendi atandı. Bkz. İsmail Kahtan Abuşi El-Talleferli, *Sawrat Telafer 1920 ve El-Harekât El-Vataniye El-Uhra fi Mintukat El-Cezira*, Bagdad, Matbaat El-Ezhar, 1969, s. 25

¹⁰ Abdullah Feyaz, *El-Sawra El-Irakiye El-Kubra Sene 1920*, El-Tabaa 2., Bagdad, Matbaat Dar El-Salam, 1957, s. 249.

¹¹ I. Dünya Savaşı başlamadan önce Irak'ta gizli siyasi parti ve dernekler ortaya çıkmaya başlamıştı. Mesela bu derneklerden biri *İslami Nahza (Kalkınma) Cemiyeti*'dir. Diğer gizli partiler arasında da Irak *Ahd Partisi* ve *İstiklal Partisi* bulunmaktaydı. Bkz. Abdul Razzak El-Hasani, *Sawrat El-Najaf Bade Maktal Hakimuha El-Kaptin Marshal*, El-Tabaa El-Rabia, Sayda, Matbaat El-İrfan, 1982, s. 24.

çalışmalarına yeniden başladı. Ancak bu dernek 1919 yılının ilk aylarında *Suriyeli Ahd* ve *Iraklı Ahd* adı altında iki kısma ayrıldı. Cemiyet, İngiliz ve Fransızları korkutacak ve güvenlik sistemlerini bozacak çeteler kurmaya başladı¹².

Bütün bu gelişmeleri takiben, İngilizlere karşı düzenlenen ilk direniş, 11 Ekim 1919 tarihinde Deyrizor'da, Ramazan Şeleş liderliğinde gerçekleşen harekettir¹³. Bu hareket bazı eserlerde "Deyrizor Ayaklanması" olarak ifade edilmiştir. Deyrizor ayaklanmasının Irak'ın tüm bölgelerine yayılması için Irak halkı ve Ahd Cemiyeti birlikte çalışmaya başladılar.

Bu arada Mevlut Muhlis Paşa, Deyrizor'a askeri hâkim olarak atandı ve 28 Şubat 1920'de Musul'daki *El-Ahd Cemiyetine* yazı yazarak İngilizlerin ülke vatandaşlarının haklarını tanımadıklarını ve ülkeden sadece silahlı bir ayaklanma ile çıkacaklarını ifade etti¹⁴. Ancak bu hadiselerden çok kısa bir süre sonra 25 Nisan 1920'de İtalya'da düzenlenen San Remo Konferansı'nda İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD'nin aldığı kararla Irak, İngiltere'nin mandası altına alındı¹⁵. Tahmin edilen ancak istenmeyen bu kararla yani Irak'ın İngiliz mandası altına girmesiyle ülke kargaşaya sürüklendi. Bunlar kısa zamanda bağımsızlığı talep eden ve manda yönetimini reddeden gösterilere dönüştü. Bu arada basın da manda rejimine karşı sergilediği tavır sebebiyle sansüre uğradı.

Irak'taki milliyetçiler Bağdat'taki kahvehaneleri, teşkilatlanma ve halkı, İngiliz işgalcilerine karşı kışkırtma bağlamında etkin olarak kullandılar¹⁶; kuzeyde yaşayan Türkmenler de bu kıpırdanışa dâhil oldu¹⁷. Nefes ve Kербela'da bulunan Şii ulema "gidenin Müslüman gelenin ise Gayrimüslim olduğu" yönündeki fetvalarıyla milliyetçi direniş destek oldular.

¹² Fuad Kazancı, *El-Irak fi El-Wesaik El-Britanya (1905-1930)*, Dar El-Mamun li'l-neşr, Bağdat, 1989, s.116;117.

¹³ Deyrizor hareketleri sırasında, Telafer Deyrizor'a taabi idi ve söz konusu direnişler Telafer ve El-Cezire bölgesinde gerçekleşmekteydi. İsmail Kahtan Abuşi El-Talleferli, *Sawrat Telafer 1920 ve El-Harekât'ul-Vataniye El-Uhra fi Mintakat El-Cezira*, Bağdat, Matbaat El-Ezhar, 1969, s.121.

¹⁴ Wamiz Jamal, Şafık Abdul Razzak, Ganim Mohammed Salih, *El-Tatawr El-Siyasi El-Muasır fi El-Irak*, Bağdat, Tarihsiz, s. 90.

¹⁵ Huseyin Jamil, *El-Irak Şahada Siyasiye 1908-1930*, London, Dar Allam li'l-tibaa, 1987, s. 19.

¹⁶ Henry Foster, *Neşat El-Irak El-Hadis*, Tercuma: Selim Taha El-Tikriti, El-Cuz El-Awal, Matbaat Dar El-Şwon El-Sakafiya, Bağdat, 1989, s.185.

¹⁷ Mustafa Jawad, *Mucez Tarih El-Turkman fi El-Irak*, El-Cuz El-Awal, Bağdat, Matbaat El-Marif, 1960, s. 135.

Bütün bu gelişmelerin zeminini, bölgedeki İngiliz askeri yönetiminin, İngiltere çıkarlarını üstün ve birincil nitelikte görerek, ülke ve halk çıkarlarını geri plana atması oluşturmuştur. Bunun neticesinde 4 Haziran 1920’de Telafer bölgesinde “*Telafer Devrimi*” veya “*Kaçakça İsyanı*” adı verilen direniş ortaya çıkmıştır¹⁸. İsyanın merkezi olan Telafer, Anadolu’ya yakınlığıyla Ankara Hükümeti ile İngiliz işgaline direnenler arasında bağlantı noktası olmuştur¹⁹. Böylece Telafer, bir anlamda Arap ve Türk milli kuvvetlerinin işgalcilere karşı ortak bir noktada birleşmelerinin mekân haline gelmiştir²⁰.

2. Ayaklanmanın Başlaması ve Gelişmesi

Musul’un işgali sonrasında bir İngiliz heyeti Telafer’i Türk yönetiminden teslim almaya geldi. Kaymakam Muhittin Bey, Telafer’i teslim etmeyi reddetmişse de ateşkes belgesinin bir nüshası kendisine gösterilince yapacak bir şey kalmadığını anlamıştır. Aynı gün kaledeki Türk bayrağı indirilerek, İngiliz bayrağı asıldı ve İngiliz uçakları Telafer üzerinde uçtular²¹.

Bu arada İngiltere’nin Irak’la ilgili işgalci niyetleri çok net bir şekilde anlaşıldığından Musul’da bulunan *İlim Cemiyeti*’nde İngilizlere karşı olmak üzere gizli faaliyetler gerçekleştirme kararı alındı. Bu karar üzerine Suriye’de ikamet eden Iraklı liderlerle irtibata geçildi ve İngiltere’nin kendi hükümlerini destekleme yönünde, Irak halkından aldığı mazbatalara karşı mazbatalar hazırlandı²².

Iraklı liderlerin büyük çoğunluğu, Yasin El-Haşimi’nin başkanlığındaki *El-Ahd Cemiyetleri* arasında koordinasyon ve işbirliği sağlayarak direnişte ortak planlar geliştirmeyi amaçladılar. Bu arada Irak’taki *El-Ahd Cemiyeti*, *İlim Cemiyeti*’ne müracaatla isminin “*Iraklı Ahd Cemiyeti*” olarak değiştirilmesini teklif etti²³.

Böylece Irak’ta da şubeleri açılan *El-Ahd Cemiyeti* üyeleri, siyasi faaliyetlerine hız verdiler. Deyrizor, Şam Hükümeti yönetimi altına girdikten

¹⁸ İnsan Hakları Avrasya Federasyonu, *Kerkük İnsan Hakları Raporu*, Ankara, Türk Dünyası İnsan Hakları Deneği, 11 Mart 2007, s. 25.

¹⁹ Betül Turan, “Irak’ta Türkmenlerin Var Olma Mücadelesi”, *Global Strateji Dergisi*, Say.13, Yıl. 4, 2008, s. 84.

²⁰ Qassam KH. El-Jumailly, İzzet Öztoprak, *Irak ve Kemalizm Hareketi (1919–1923)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s. 1921.

²¹ Ümit Özdağ, *Telafer Bir Türk Kentinin Amerikan Ordusu ve Peşmergelere Karşı Savaşı*, Ankara, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2008, s. 12.

²² Abuşi El-Talleferli, a.g.e., s. 53.

²³ Abuşi El-Talleferli, a.g.e., s. 54.

sonra *El-Ahd Cemiyeti*, Londra'ya karşı, açık bir şekilde muhalif tavır koydu²⁴. Cemiyetin üyeleri arasında Şam Hükümeti'nin de desteğiyle Musul'a saldırıp işgal etme düşüncesi doğdu. Bir kısım grup üyesi Suriye-Irak sınırına doğru yönelmiş ve Habur nehri üzerinde yerleşmişler ve *Kuzey Irak Ordusu* adında bir ordu oluşturmak üzere aşiretleri toplamaya başlamışlardır²⁵. Ayaklanmanın liderliği, Cemil El-Medfei'ye verilmişti. İsyancılar, Iraklılardan ve subaylardan oluşmaktaydı; bu kişiler Suriye'deki görev ve mevkilerinden vazgeçerek Deyrizor'daki faaliyetlere katılmışlardır²⁶.

Bu arada Irak'ın kuzeyindeki milli unsurlarla daha kolay ilişki kurmak, olaylara daha yakın olabilmek ve milli direnişe başlamak için *Irak El-Ahd Cemiyeti* genel merkezini Şam'dan Irak sınırına yakın olan Deyrizor'a taşımaya karar verdi²⁷.

Öte yandan Telafer ve Musul'da aşiretlerin teşkilatlanmasını sağlamak ve buradaki duruma müdahale etmek üzere *Milli Heyet* adında bir komite kuruldu. *Milli Heyet* ile *El-Ahd Cemiyeti*'nin Musul ve Bağdat şubeleri arasında yoğun haberleşme sağlandı; 1920 senesinin Mayıs sonlarında Musul şubesi, Bağdat şubesine yazı yazarak silah temini ve Şırkat'taki ayaklanma için Mardin'de Muhammed Emin El-Ömeri ile görüştiklerini ve Musul ahalisinin ayaklanmaya destek vermeye hazır olduklarını belirtiyordu²⁸.

Ayaklanmanın ilk hazırlıkları, 22 Mayıs 1920 tarihinde, Albay Cemil El-Medfei liderliğinde Deyrizor'da yapıldı. Bu harekete *Bakara* ve *Akidat* aşiretleri de katıldı ve üzerinde "*Ya İstiklal Ya Ölüm*" ibaresi içeren büyük bir devrim bayrağı açıldı²⁹. Cemil El-Medfei, bu arada bir taraftan Habur üzerindeki El-Fedagami köyüne yerleşmiş olarak isyanı sevk ve idare etmek üzere aşiretlerle irtibat kurmuş³⁰ diğer taraftan hem Telafer'deki Derk kuvvetlerinin (polis kuvveti) lideri Cemil Halil ile kesintisiz haberleşmiş ve aynı zamanda Telafer'in önde gelen diğer liderleriyle de görüşmüştür. Ayaklanmanın Ayin El-Gazal üzerinden geleceği düşünülürken, Sincar Dağı'nın kuzeyinde başlatılmıştır. İsyancılar, 2 Haziran 1920 tarihinde Telafer'den bir saat uzaklıktaki Hanzire mevkiine ulaştı. Ayaklanmanın çok

²⁴ Ümit Özdağ, a.g.e., s.13.

²⁵ Ümit Özdağ, a.g.e., s. 14.

²⁶ Abuşi El-Talleferli, a.g.e., s. 151.

²⁷ Abuşi El-Talleferli, a.g.e., s. 143.

²⁸ Abuşi El-Talleferli, a.g.e., s. 158.

²⁹ Abuşi, El-Talleferli, a.g.e., s.100-106.

³⁰ Ümit Özdağ, a.g.e., s. 14.

hızlı ilerlemesinden dolayı İngilizler de saldırının hangi yönden geleceğini tahmin bile edememişlerdir. Aynı gün Telafer'e girilmeden önce aşiret reislerinin talebi üzerine, ayaklanmaya verilecek desteğin durumunu öğrenmek amacıyla Hanzire mevkiinde Cemil El-Medfei başkanlığında aşiret reisleri ile Milli Subaylar Heyeti arasında bir toplantı gerçekleşti. Toplantıda Telafer'in durumu hakkında bilgi vermek üzere, Telafer hakkında geniş malumat sahibi ve İngiliz askerî hâkim yardımcılığı görevini yürütmüş olan Abdülhamid El-Debboni çağırıldı³¹. Diğer yandan aşiret reislerinin Telafer ve etrafındaki Türkmen aşiretleriyle irtibatları devam etmiştir. Dolayısıyla Telafer ahalisi ve aşiret reisleri, ayaklanmaya iştirak etmiş olarak ayaklanmayı bütün Irak'a teşmil etmişlerdir. Ayaklanma esnasında isyancılar, Telafer'i Musul ve Sincar'a bağlayan tüm telefon tellerini keserek Musul'u Telafer'den ayırdılar. Bu sayede Musul'daki İngiliz güçlerinin Telafer'e gelmesi geciktirildi³². İsyancılar Telafer Kalesine saldırdıysa da İngilizlerin böyle bir hareketi önceden tahmin etmeleri ve gerekli tüm önlemleri almaları sebebiyle başarısız oldular³³. Bunun üzerine Abdülhamid El-Debboni ve Cemil Halil, halkı ayaklandırmak için gerekli hazırlıkları yapmak üzere Kıbık köyüne doğru giderken, Ciheyş Aşireti reislerinden Şeyh Selmo El-Ocan ile silahlı ve atlı adamları bunlara katıldı ve Kıbık'a gidip aşiret mensuplarıyla bir organizasyon yaptılar³⁴.

Irak'ın Kuzey ordusu temsilcilerinden Muhammed Ali Said, 3 Haziran günü öğleden sonra, Telafer Okulu'nun çatısına el bombası atarak üç İngiliz askerini öldürdü³⁵. 4 Haziran'da ise Teğmen Muhammed Ali El-Hac Hüseyin Enne'albud, İngiliz Polis Müdürü Yüzbaşı Steward'ı öldürerek Telafer'i ele geçirmeye yardımcı oldu³⁶.

İngilizler, Telafer'i geri almak için buraya askerî araç ve zırhlı kruvazörlerini gönderdiler ancak bu çabaları sonuçsuz kaldı. Daha sonra

³¹ Abuşi El-Talleferli, a.g.e., s. 177.

³² Habib Hürmüzlü, "Türkmen Şehri Telafer ve Yabancı İşgaline Karşı Irak'ta İlk Ayaklanma", *Ortaoğu Analiz*, (Aylık uluslar arası ilişkiler Dergisi), C.1, S.5, ORSAM, Ankara, 2009, s.34.

³³ Abuşi El-Talleferli, a.g.e., s. 203.

³⁴ Abuşi El-Talleferli, a.g.e., s. 205.

³⁵ Ümit Özdağ, a.g.e., s. 18.

³⁶ Kahtan El-Talleferli, a. g.e., s.218.

* 19 Mart 1919 tarihinden itibaren Telafer'i yönetmek amacıyla Micar Bimo, Telafer'e siyasi hâkim olarak atandı. O zamanlarda da Telafer'de iki daire inşa etti; birisi iki katlı bina hükümet sarayı olarak, bu bina da 1952 senesinde yıkıldı ve ikincisi ise özellikle siyasi hâkimlerin oturmaları için inşa edilmişti, işte bu ikinci binanın üzerinde 1920 senesinin devriminde üç İngiliz askeri öldürüldü). Mohammed Yunus El-Seyid Wehab, *Tarih Telafer Kadima ve Hadisa*, Cuz El-Awal, Musul, Matbaat El-Cumhuriya, 1967, s. 274.

askerî lider Cemil El-Medfei, hükümet binasının üzerinden İngiliz bayrağının indirilmesini ve yerine Arap bayrağının dikilmesini sağladı. Telafer'in isyancıların eline geçmesi İngilizleri şok etti. Çünkü bu eylemle isyancıların doğrudan Musul'a gidebilmelerinin önü açılmış oluyordu³⁷. Keza Musul'da da ayaklanmanın gerçekleşmesi için El-Medfei ile El-Ahd Cemiyeti'nin Musul temsilcisi Rauf El-Gulami arasında görüşmeler yapıldı ve bu görüşmelerde Musul'a bir veya iki gün sonra girileceği belirtildi³⁸.

Musul'daki İngiliz garnizonunun ulaşım ve yardım yollarını kesmek amacıyla, 5 Haziran 1920 tarihinde bazı isyancılar, İngiliz komuta bölgelerine gönderildi. El-Medfei aynı zamanda İngiliz kuvvetleriyle çatışmaya girmek ve emniyetlerini sarsmak için Mahmud Edip El-Bağdadi liderliğinde başka bir grubu Musul'a gönderdi. Bu grup da İngiliz kuvvetlerini mağlup edip Dicle nehrini geçerek Telkiyef bölgesine ulaştı. Ebu Hamit aşiretinden başka bir grup, Yunus Bliybil liderliğinde Musul'daki El-Gazal askeri karargâhına saldırdı. Başka bir müfreze ise Hamam El-Alil yakınında İngiliz güçleriyle çatıştı³⁹.

El-Medfei komutasındaki Arap kuvvetleri Telafer'de üç gün kaldıktan sonra 7 Haziran sabahı Musul'a hareket etti. Bu arada İngiliz kuvvetleri, El-Medfei'nin Telafer'deki yavaş hareketinden yararlanarak gereken savunma tedbirlerini aldı. Bir taraftan şehrin önde gelenlerine, kargaşa çıkardıklarında şehri vuracaklarını söyleyerek tehdit ettiler ve ahalinin elinde bulunan her türlü silahı teslim etmelerini emrettiler; diğer taraftan da Musul'un çevresini dikenli tellerle örerek kontrol dışı şehre giriş çıkışları yasakladılar⁴⁰. Buna mukabil 8 Haziran 1920 sabahı, Telafer'in Nuvem, Debbune, Abu Mariye, Ayin El-Bayda ve El-Mezra köylerinin aşiretleri ve isyancıları Musul'a hareket ettiler. El-Medfei liderliğindeki ana kuvvet ise Abu Kedro köyüne (Nuvem köyüne bir buçuk saat uzaklığında) ulaştı.

Yüzbaşı Cawn idaresindeki İngiliz askeri gücü, karşılarında kalabalık aşiret güçlerini görünce şaşırılmışlarsa da Halil El-Yasavi adındaki bir casusun, aşiretleri topla vurma önerisine uyararak karadan ve havadan bombardımana geçerek yalınkılıç ve hançerlerle savaşa gelen aşiret güçlerini yaklaşık bir saat süren çarpışmada hezimete uğrattı. Böylece İngiliz kuvvetleri, Telafer'e kadar ilerlemeye başladılar⁴¹.

³⁷ Abuşi El-Talleferli, a.g.e., s. 259.

³⁸ Abuşi El-Talleferli, a.g.e., s. 261.

³⁹ Abuşi El-Talleferli, a.g.e., s. 269.

⁴⁰ Aynı yer.

⁴¹ Abuşi El-Talleferli, a.g.e., s. 29.

3. İngilizlerin Ayaklanması Bastırması

Abu Kedro savaşından sonra aşiretler dağıldı. Telafer ve Telafer'e yakın köyler ahalisi kendi evlerine dönmüşlerse de İngilizlerin tekrar şehre girecekleri ve kendilerinden intikam alacakları endişesiyle Telafer'den El-Suvidiye'ye yöneldiler⁴². O yüzden bazı liderler Şeyh İbrahim dağına sığınmak zorunda kalmışlar ve oradan da Deyrizor'a iltica etmişlerdir. Öte taraftan Cemil El-Medfei liderliğindeki güçler, El-Hinzire kuvvetlerinin kendilerine yardıma geleceklerini ümit ederek çatışmaya devam ettiler. Ancak bu kuvvetlerin gelişinden ümit kestiklerinde İngiliz kuvvetlerinden kaçarak Şeyh İbrahim dağına sığındılar. Daha sonra El-Cezire bölgesine inip Deyrizor'dan gelen kuvvetlere iltihak ettiler⁴³.

Bu arada Telafer'e giren İngiliz kuvvetleri işgalle birlikte bölgeyi yakıp yağmaladığı gibi Muhammed Rauf El-Gulami'yi ve cemiyet üyelerinden 300 kişiyi tutuklayıp zindanlara attılar. Bu şekilde İngiliz kuvvetleri Telafer'i kontrol altına aldıktan sonra siyasi hâkimin yardımcısı El-Debboni'nin evini karargâh olarak kullandılar. Telafer'deki İngiliz güçlerini diğer bir grupla değiştirip görevli memurları memuriyetleri başına çağırdılar. Daha sonra El-Suvidiye'ye iltica eden Telafer ahalisi ve aşiretlerine uçakla broşür atarak evlerine dönebileceklerini ve güvende olacaklarını bildirdiler⁴⁴. Bu davranışın sebebi, İngilizlerin Telafer ahalisini sevdiklerinden değil; boş bir şehrin yönetiminin zor olmasındandı.

Cemil El-Medfei ve grubu Deyrizor'a döndükten kısa süre sonra Şam'a gitti. Ali Cevdet Eyyubi ise İngilizlere Karşı Milli Harekât Komitesinin idaresine getirildi. El-Ahd cemiyetinin Musul şubesi, Ali Cevdet Eyyubi'ye yazı göndererek, İngilizlere karşı harekâtı sürdürmesini, onlara Musul civarında veya Musul-Bağdat yolu üzerinde saldırmasını istedi. Ali Cevdet de bu öneriyi destekleyip Mahmut El-Senevî liderliğinde bir silahlı kuvvet gönderdi, bu kuvvetin hedefinde, El-Şirkat veya Bağdat-Musul yolundaki herhangi bir İngiliz karargâhına saldırmak vardı. Bu silahlı kuvvet, Irak sınırını geçtikten sonra Ayn'e-l Şababit bölgesine yerleşti. Daha sonra mücahitler ile İngilizler arasında çarpışmalar gerçekleşti ve İngilizler bu çarpışmalar sonucunda silah ve mühimmatlarını da bırakarak Musul'a doğru çekilmek zorunda bırakılırken mücahitler de Deyrizor'a çekildiler⁴⁵.

⁴² Abuşi El-Talleferli, a.g.e., s. 29.

⁴³ Ümit Özdağ, a.g.e., s. 19.

⁴⁴ Abuşi El-Talleferli, a.g.e., s. 330-339.

⁴⁵ Ümit Özdağ, a.g.e., s. 20.

Öte yandan İngilizler, aşiret reislerini kendi taraflarına çekmek için cüz'î bir meblağ karşılığında onları affetmeye başlamışlardı. İngiliz tarafına geçmekte direnen ve sadece 200 atlıdan oluşan bir grup, isyanı devam ettirdiler. Bu grup Musa-Reş Kalesi ve Karaçoğ bölgesinde faaliyet göstermiştir. Direnişçiler, Şirkat, El-Kayara bölgesi, Telkiyef, Dohuk ve Zaho yolu, Kamışlı, Halep ve diğerleri arasındaki yolları kestiler. Bu durum İngilizleri güvenlik açısından rahatsız etti. Bu sebeple Yüzbaşı Cawn, uçaklarla isyancı Türkmen güçlerine saldırdı⁴⁶. Direnen Türkmen güçleri arasında başında Abdurrahman Efendi ve Muhammed El-Hac-Kadir'ın olduğu Türkmen aşiretleri ile Naif Paşa oğlu Mesto komutasındaki Miran aşiretlerinden bir grup bulunuyordu. Ayrıca bir Türk bölüğü de isyancılara destek vermekteydi. İki kuvvet Karaçoğ bölgesinde Kirbalat yakınında karşılaştı ve burada İngiliz güçleri isyancı güçlere karşı başarısız oldu. Bu çatışmadan sonra İngilizler, isyanı bastırmak için kuvvet kullanmak yerine isyancıları kazanmayı çalıştı. Ancak Türkmen isyancılar, teslim olmayı reddederek evlerine döndüler. Bir yıl süren ayaklanma hareketi 1921 yılı yaz ayları başında sona erdi⁴⁷.

Bütün bu olanlara rağmen Telafer ayaklanması, bölgede yerleşik aşiretlerin ve bölge halkının geniş katılımıyla işgalci İngilizlere ciddi sıkıntılar çıkarmıştı. Ayaklanmaya katılan aşiretlerin en büyükleri Seyitler, İlhanlılar ve Ferhatlılar aşiretleridir⁴⁸. Bu tavırlarıyla isyancılar, bölgelerinde yabancı kontrolünü istemediklerini çok açık olarak ortaya koymuşlardır⁴⁹. Böylece Türkmen halkı, İngiliz işgaline karşı, kendi aralarındaki bütün ihtilafları bir tarafa bırakıp bir bütün olarak Irak'ın kuzeyinden güneyine; ve imkânlarının son noktasına kadar mücadele edebildiklerini ispatlamışlardır.

Sonuç

Telafer ayaklanması, Irak'daki büyük ayaklanmanın ilk kıvılcımıdır. 30 Haziran 1920 tarihinde Irak'ta genel bir halk ayaklanması başladı. Bu ayaklanma daha sonra "*Tavre't-el-Işrîn Ayaklanması* " (Yirmi Devrimi) olarak adlandırılacaktır. Ayaklanma Rumeysa Kasabasında çıkmış, Irak'ın birçok bölgesine yayılmıştır. Irak tarihinin dönüm noktalarından olan bu ayaklanmaya Telafer'deki Türkmenler ile Arap aşiretleri omuz omuza katılmışlardır. İngilizler, Irak'ın her tarafına yayılan halk ayaklanmasını durduramamış ve sonunda İngiliz işgal kuvvetleri direnişçilerle görüşmek ve

⁴⁶ Ümit Özdağ, aynı yer.

⁴⁷ Jawad, a.g.e., s. 135.

⁴⁸ Ümit Özdağ, a.g.e., s. 20-22.

⁴⁹ Gertrude L.Bell, *Mezopotamya'da 1915-1920 Sivil Yönetimi*, (Çev. Vedii İlmen), I.Basım, İstanbul, Yaba Yayınları,2004, s.261.

diyaloga girmek zorunda kalmıştır. Hatta Faysal'ın kral olarak seçilmesinde, 1920 Necef ve Telafer ayaklanması, en önemli sebeptir. Ayaklanma sonrasında Telafer, güçlü birliklerle işgal edildi. Sivil yönetim tekrar kuruldu ve ayaklanmaya katılanlar sert bir şekilde cezalandırıldı. Ayaklananların bu kadar kolay dağıtılması, Musul'daki işgale karşı hareketlenmeyi de dağıttı.

Bu ayaklanma askeri alanda başarısız olmasına rağmen siyasi alanda başarılı olup Irak sorununu uluslararası düzeye taşımıştır. Bu ayaklanma sayesinde İngiliz hükümeti Irak'a yönelik siyasetini değiştirmek zorunda kalmıştır. Mayıs 1918'de Irak'ta Sir Percy Cox başkanlığında Sivil Yönetim adında bir idare kurmuşlardı. Daha sonra İngilizler Irak'ta bir krallık rejimi kurma yönündeki niyetlerini açıklamışlar ve krallık için Şerif Hüseyin'in oğlu, Emir Faysal'ı aday olarak göstermişlerdi. Irak'ta yapılan referandumda Türkmen nüfus, Emir Faysal aleyhine oy kullanmıştır.

Telafer ayaklanması, Türkmenlerin işgal güçlerine karşı verilen ilk büyük direniştir. İngilizler, manda idaresi döneminde Irak'taki diğer halk gibi Türklere karşı baskı politikası izlemiş ve 1920 Ayaklanmasından sonra baskı ve kötü muameleler zamanla soykırıma dönüşmüştür. Ayaklanmanın ortaya çıkmasında bir takım millî ve dinî sebeplerle birlikte İngilizlerin uyguladıkları şiddet politikalarının rolü olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır.

Kaynakça

Abuşi El-Talleferli, İsmail Kahtan, *Sawrat Telafer 1920 ve El-Harekât El-Vataniye El-Uhra fi Mintakat El-Cezira*, Bagdad, Matbaat El-Ezhar, 1969.

Açıkkapu, Ejder, "Irak Devleti Tarihi (Saddam Hüseyin Dönemine Kadar)", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2000

Ahmetbeyoğlu, Ali-Hayrullah Cengiz-Yahya Başkan, *Irak Dosyası I*, İstanbul, Tarih ve Tabiat TATAV Yay., 2003.

Aydın, Sinan, "Türkiye'nin Irak Politikası ve Bu Sürecin Türkmenlere Etkileri", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, İstanbul, 2003.

Çetinkaya, Sevgi, "Musul Sorunu", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1989.

Çim, Nurgül, "Basında Mondros Mütarekesi", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2002.

Duman, Selçuk, "Irak 1908-1923", Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ, 2003.

El-Hasani, Abdul Razzak, *Sawrat El-Najaf Bade Maktal Hakimuha El-Kaptin Marshal*, El-Tabaa El-Rabia, Sayda, Matbaat El-İrfan, 1982.

El-Jumailı, Qassam KH.- İzzet Öztoprak, *Irak ve Kemalizm Hareketi (1919–1923)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.

El-Seyid Wehab, Mohammed Yunus, *Tarih Telafer Kadima ve Hadisa*, Cuz El-Awal, Musul, Matbaat El-Cumhuriya, 1967.

Feyaz, Abdullah, *El-Sawra El-Irakiye El-Kubra Sene 1920*, El-Tabaa 2., Bagdad, Matbaat Dar El- Salam, 1957.

Foster, Henry, *Neşat El-Irak El-Hadis*, Tercume: Selim Taha El-Tikriti, El-Cuz El-Evvel, Matbaat Dar El- Şwon El-Sakafiya, Bagdad, 1989.

Hürmüzlü, Habib, “Türkmen Şehri Telafer ve Yabancı İşgaline Karşı Irak’ta İlk Ayaklanma”, *Ortadoğu Analiz*, (Aylık uluslar arası ilişkiler Dergisi), C.1, S.5, ORSAM, Ankara, 2009

İmamzade, Meryem, *Irak Dosyası*, I. Basım, İstanbul, Akabe Yay., 1986.

İnsan Hakları Avrasya Federasyonu, *Kerkük İnsan Hakları Raporu*, Ankara, Türk Dünyası İnsan Hakları Derneği, 11 Mart 2007.

Jamal, Wamiz- Şafik Abdul Razzak, Ganim Mohammed Salih, *El-Tatawr El-Siyasi El-Muasır fi El-Irak*, Bagdad, Tarihsiz, s. 90.

Jamil, Huseyin, *El-Irak Şahada Siyasiye 1908–1930*, London, Dar Allam li’l-tibaa, 1987.

Jawad, Mustafa, *Mucez Tarih El-Turkman fi El-Irak*, El-Cuz El-Awal, Bagdad, Matbaat El-Marif, 1960.

Kazancı, Fuad, *El-Irak fi El-Wesaik El-Britanya (1905–1930)*, Dar El-Mamun li’l-Neşr, Bagdat, 1989.

Koçak, Arif, *Türk -Arap İlişkileri*, Ankara, Genkur. Basımevi, 1976.

Kürkçüoğlu, Ömer, *Osmanlı Devleti’ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi 1908-1918*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1982.

L.Bell, Gertrude, *Mezopotamya’da 1915–1920 Sivil Yönetimi*, Çeviren: Vedii İlmen, I.Basım, İstanbul, Yaba Yayınları, 2004.

Marufoğlu, Sinan, *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak (1831-1914)*, İstanbul, Eren Yay., 1998, s. 25.

Özcan, Mesut, *Sorunlu Miras Irak*, I. Basım, İstanbul, Küre Yay., 2003.

Özdağ Ümit, *Telafer Bir Türk Kentinin Amerikan Ordusu ve Peşmergelere Karşı Savaşı*, Ankara, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2008.

Saatçi, Suphi, *Tarihi Gelişim İçinde Irak’ta Türk Varlığı*, İstanbul, 1996.

Turan, Betül , “Irak’ta Türkmenlerin Var Olma Mücadelesi”, *Global Strateji Dergisi*, Say.13, Yıl. 4, 2008.